

Reflecții sociologice asupra unei cărți despre revoluția română și ce a urmat după

Petre Roman. *Despre pasiune în vremuri de libertate* (București: Editura Cartea Românească, Colecția „Cartea de memorii”, 2017).

Ziua de 22 decembrie, Anno Domini 1989, reprezintă un punct de referință cu valoare emblematică în istoria României moderne, marcând prăbușirea bruscă, dar violentă, a regimului totalitar și începutul renașterii vieții democratice, pe care românii au așteptat-o mai bine de o jumătate de secol de dictatură comunistă. Ea a marcat dezintegrarea structurilor de putere comuniste, bazate pe mecanismele forței, fricii, constrângerii și manipulării ideologice și politice a indivizilor, printr-o formă de reacție spontană, de revoltă generală față de toate servituțile și privațiunile impuse de sistemul opresiv comunist.

După treizeci de ani de la acele evenimente memorabile, deși au apărut sute, poate mii, de tomuri, volume, studii, memorii, stenograme, rapoarte de anchetă, interesul pentru aflarea **Adevărului** cu privire la ceea ce s-a întâmplat în acele zile și, mai ales, după, continuă să fie prezent în opinia publică din România. Au fost avansate o multitudine de scenarii și ipoteze, fiind elaborate teorii și puncte de vedere divergente și chiar fanteziste cu privire la caracterul Revoluției române, toate focalizate pe găsirea unui răspuns credibil la întrebarea „Ce a fost atunci”: revoluție anticomunistă sau anticeaușistă, revoltă populară sau lovitură de stat? Iar răspunsurile primite nu au făcut altceva decât să adâncească și mai mult „misterul”, dar și confuzia (uneori dorită) în

mintea oamenilor, generând percepții, atitudini, comportamente, sentimente și resentimente dintre cele mai diverse și contradictorii.

În urmă cu trei ani (în 2017), a apărut la prestigioasa editură „Cartea Românească” un interesant și incitant volum de memorii, scris de Petre Roman, unul dintre participanții activi implicați în evenimentele istorice din și după 21-22 decembrie 1989, care își propune să ofere cititorilor nu o „versiune proprie”, un fel de „autojustificare”, despre ceea ce s-a întâmplat în acele zile dramatice și sângeroase, ci o relatare cât mai veridică a celor trăite, văzute, auzite sau percepute personal și rămase în memoria sa, confruntate însă cu „documente despre împrejurările vremurilor acelea, atât de pline de speranță și la fel de pline de încrâncenări sau răzbunări” (p. 10). Autorul mărturisește că a evitat să spună sau să relateze cu intenție neadevăruri, ci poate doar „interpretări din perspectiva timpului” scurs de atunci, punându-se chiar în postura de a fi judecat de public pentru cele scrise, dar și pentru deschiderea unui posibil dialog cu acesta, nealterat de stereotipuri, etichetări sau prejudecăți.

Cartea de memorii scrisă de Petre Roman se constituie, în opinia noastră, într-un fel de „introspectivă”, dar și „retrospectivă”, despre acte, fapte, evenimente, întâmplări și personaje, trecute sau prezente, așa cum el le-a cunoscut

sau percept, concentrate în aproape șaptezeci de „episoade”, „povestiri” sau „crochiuri” politice, diferite ca întindere, concentrare și densitate de-a lungul cărții. O bună parte din ele includ anumite referiri la zilele Revoluției române din decembrie 1989 și la ce s-a întâmplat ulterior, altele privesc activitatea sa în calitate de **primul** prim-ministru al guvernului provizoriu instaurat după revoluție și apoi ca prim-ministru al guvernului rezultat din alegerile din 20 mai 1990. Nu lipsesc nici relatările despre dificultățile, piedicile, barierele și obstacolele apărute sau create intenționat de așa-zisii „binevoitori”, în realizarea **reforme** și ulterior a tranziției României spre economia de piață și integrarea ei în lumea occidentală. După cum era și de așteptat, evenimentele neplăcute, dar petrecute totuși, cu urmări dintre cele mai negative pe plan extern, cum au fost mineriadele din ianuarie, februarie și iunie 1990 și, în special, cea din septembrie 1991, care a și dus la „demiterea forțată” a guvernului ales legitim, nu puteau fi evitate sau ignorate de autorul memoriilor. La fel și evenimentele tragice și dramatice petrecute la Târgu Mureș în martie 1990, care puteau să ducă la „iugoslavizarea” României, sunt prezente în paginile cărții amintite. Alte episoade povestesc despre vizitele, întâlnirile sau primirile unor mari personalități politice, inclusiv șefi de stat și de guvern, avute de autor în timpul celor aproape 22 de luni cât s-a aflat la conducerea treburilor statului român, între care amintește de Fr. Mitterand, H. Kohl, W. Brandt, J. Baker, M. Wörner, maica Tereza și mulți alții. Iar cei interesați de originile paterne sau maternelle ale autorului, pot afla amănunte lămuritoare din lectura memoriilor. În opinia noastră, ele sunt scrise cu pasiune, dar și cu talent literar, în pofida faptului că autorul nu s-a bazat pe existența unui „jurnal zilnic” sau pe note, însemnări sau consemnări zilnice, așa cum procedează, de regulă, memorialiștii consacrați, ci pe apelul la memoria personală, care, uneori, te impresionează prin acuratețe și sinceritate (poate chiar naivitate).

Pentru cei care m-ar putea bănuși de partizanat politic pentru aceste afirmații, doresc să-i liniștesc de la bun început, spunând că nu m-am numărat printre „fanii” sau „susținătorii” de atunci sau de acum ai lui Petre Roman, dimpotrivă, în calitate de sociolog am căutat să rămân obiectiv, echidistant și neutru axiologic față de politică și politicieni, rămânând fidel și consecvent unei învățături transmise de profesorul nostru Henri H. Stahl, și anume: „Sociologul trebuie să stea departe de politică și, mai ales, de politicieni, pentru că dacă se asociază cu aceștia riscă să se compromită odată cu ei”.

Citind și, mai ales, recitind și gândind (**dubitativ**) la cele relatate de autor în memoriile sale, credem că multe din ele pot fi analizate într-o „cheie” sau „grilă” sociologică, încercând să identificăm mai ales „semnificațiile” ce se pot desprinde din aceste evenimente, ba chiar și „semnificația semnificațiilor” unora dintre ele. Intenția noastră nu include, nici pe departe, referiri la cea mai mare parte a faptelor relatate, ci doar la acelea care mi s-au părut a fi mai relevante, încercând doar să le găesc o explicație, desigur „post factum”, și nicidecum o justificare sau aprobare (morală) a acestora.

Devenise o evidență faptul că spre sfârșitul anului 1989 situația politică și socială din România era tot mai tensionată, existând un sentiment de frustrare colectivă în rândul unor categorii largi de populație, exasperate să mai suporte, în continuare, privațiunile și lipsurile de alimente, energie electrică, medicamente, benzină și, mai ales, lipsa de libertate. S-a adunat, astfel, o „masă critică” generalizată, care aștepta, cum s-a petrecut în celelalte țări foste socialiste, o „împrejurare”, „întâmplare”, „circumstanță” declanșatoare, un fel de „variabilă adițională” (cum spun sociologii), care să declanșeze „declicul” descătușării exploziei populare. Este adevărat că primele semnale începuseră cu câteva zile în urmă, la Timișoara, unde străzile au fost ocupate de mulțimile revoltate, urmate însă de represiuni sângeroase din partea

regimului dictatorial. Și a venit ziua de 21 decembrie 1989, când Ceaușescu, scontând iluzoriu pe o posibilă „reconfirmare” a sa de către popor, a organizat acel miting grandios din Piața Palatului, care s-a întors însă ca un „bumerang” împotriva lui. Este ziua care i-a marcat și schimbat destinul autorului acestor memorii, care, ca și atâția alți zeci de mii de români, „s-a născut a doua oară”, după cum el însuși mărturisește. Însă, el a avut în plus **curajul** să se implice activ în evenimentele ce au urmat, când soarta regimului și a lui Ceaușescu nu fuseseră încă „jucate” sau „tranșate”, participând la luptele și represivunile sângeroase de la baricada de la Intercontinental, unde și-a riscat viața și cariera profesională. În 22 decembrie, deși era „consemnat” la locul de muncă, ca și mulți dintre noi, se îndreaptă (împreună cu alți colegi de la Politehnică) spre clădirea CC al PCR, unde asistă la fuga cu elicopterul a dictatorului, după care intră în sediul partidului, de unde se adresează mulțimii adunate, printr-o proclamație, care-l acceptă și într-un fel, îl „legitimează”. Chiar dacă, pentru unii, apariția și apoi „ascensiunea” politică a lui Petre Roman par să fie „simptomatice”, „misterioase” sau „deloc întâmplătoare”, rămâne însă **faptul evident**, care poate fi probat **indubitabil**, că el a fost unul dintre cei care, la Revoluția română, nu a fost un martor sau observator al acesteia, ci un personaj puternic implicat în ea și în tot ceea ce a urmat ulterior, vreme de aproape doi ani.

Însă, după 22 decembrie 1989, pentru România începe una dintre cele mai dificile perioade din istoria sa, când, în urma prăbușirii bruște și violente a regimului ceaușist, s-a creat un adevărat „vid” de putere (politică) și un „vid” legislativ care au generat în țară multă confuzie, dezordine, manipulare și chiar „anarhie socială”, analizate, descrise și detaliate cu multe amănunte, de autorul memoriilor. Este perioada când, de la o **adeziune** cvasi generală anticeaușistă, populația începe să se divizeze în grupuri, tabere și partide politice, apar contestațiile și acuzațiile reciproce

între cei care conduceau atunci destinele țării și oponenții acestora („vin moșierii”, „vine regele”, /vs „omorâți lupii”) și se produc chiar primele confruntări violente în societate, având unele caracter politic (minerialele), altele etnic (Târgu Mureș). Această perioadă dificilă, care a trebuit să fie gestionată de primul guvern provizoriu condus de Petre Roman, este echivalentă, din perspectivă sociologică cu starea de **anomie**, noțiune introdusă de sociologul francez E. Durkheim pentru a defini criza unei societăți traversate de evenimente bruște (cum sunt revoluțiile, de pildă), când se produce o ruptură a solidarității sociale (morale) și o disoluție a autorității instituțiilor, normelor și valorilor sociale. Mai mult, are loc o coexistență și, implicit, o contradicție între norme și prescripții legislative cu conținut vechi sau depășit (dar care, paradoxal, nu sunt abrogate și continuă să funcționeze) și cele emergente, nou apărute ce nu pot fi aplicate. Pentru acest motiv, indivizii nu mai au repere normative, motivaționale și valorice clare, oscilând între cele vechi și cele noi apărute și chiar nu mai reușesc să înțeleagă ce este corect-incorect, legal-ilegal, legitim-ilegitim, fiecare putând pretinde orice. Această situație anomică s-a perpetuat și după alegerile din 20 mai 1990 și instalarea, de această dată **legală și legitimă**, a guvernului condus de Petre Roman (în iunie 1990), pe care autorul o surprinde sugestiv în paginile cărții: „Constanta vieții mele de prim-ministru era confruntarea cu zeci și zeci de manifestații cu revendicări economice, salariale, tot feluri de lucruri ciudate care se petreceau; desigur că răbufnea, ieșea la suprafață toată zgura vechiului regim” (p. 93).

Confruntat (direct) cu o asemenea stare de anomie, care n-a fost doar socială, ci și politică, legislativă, economică și chiar morală, guvernul a trebuit să adopte anumite măsuri, unele primite cu simpatie de populație, cum ar fi, de pildă, restituirea în bani a părților sociale (care însă a generat ulterior o inflație galopantă), vânzarea și cumpărarea „la prețul unui televizor” a

apartamentelor deținute de stat către populație etc., altele considerate impopulare, dar obligatorii pentru reușita Reformei și a creării economiei de piață, cum a fost legea privatizării (adoptată în august 1991), cu doar o lună înainte ca guvernul să fie obligat (de fapt forțat) să demisioneze. Deși legea a fost promulgată (după multe ezitări, de către președintele Ion Iliescu), „după căderea guvernului Roman și încheierea guvernului Stolojan, care a blocat-o, a venit guvernul Văcăroiu, care a îngropat-o. E foarte grav ce s-a întâmplat, pentru că acolo sunt rădăcini ale jafului și lichidării din privatizările ulterioare. O lege a privatizării care era corectă și proteja unitățile economice de abuzuri, dacă ar fi fost lăsată să își facă drumul, ar fi evitat multe dintre episoadele urâte ale privatizării”, conchide autorul (p. 235). În opinia noastră, autorul pare să se fi apropiat mult de ceea ce sociologii încercă să explice, care sunt începuturile flagelului fenomenului de corupție în România postdecembristă, fenomen care a existat și în vechiul regim totalitar, dar la cote și în forme mult mai reduse, manifestându-se mai ales ca o „corupție-troc”, prin produse, cadouri, favoruri, promovări fie pe relații de prietenie sau de partid etc., mai puțin ca o „corupție în bani”. Or, modul în care s-au transpus în practică legile Reformei și Tranziției a deschis „drum liber” jafului organizat și planificat precum și generalizării fenomenului de corupție în întreaga viață economică, politică și socială din România. Mulți indivizi, care au avut acces la bogățiile și resursele economice ale țării, favorizați de putere și funcții politice au transgresat legea și moralitatea, utilizând mijloace ilicite și ilegale în derularea afacerilor și, în primul rând corupția și fraudă. În acei ani tulburi, guvernele care s-au succedat după 1992 în România, au ignorat (cu bună știință) scandalul național declanșat în Italia, de pildă, sub denumirea „Mâini curate”, soldat cu dispariția așa-numitei „Prima Republică” și a marilor partide

politice tradiționale¹. Elaborarea, „în timp util”, preventiv, a unor măsuri și politici anti-corupție eficiente, suntem convinși că ar fi putut diminua mult din efectele dezastruoase ale corupției (și ulterior ale crimei organizate), ale cărei cauze principale și condiții favorizante își au originile, paradoxal, tocmai în legile Reformei, multe dintre acestea fiind rezultatul unor interese politice (și, mai ales, economice) conjuncturale, contingente și complice. Prin aceasta nu dorim să negăm faptul că singura cale pe care trebuia (și trebuie) să meargă România a fost și este construirea și trecerea efectivă la **economia de piață**, crearea instituțiilor, dar și a **mentalităților** pentru „reformă”, ci doar să semnalăm faptul că legea și, în general, **legislația**, inabil și neprofesionist elaborate și aplicate, pot genera efecte anomice, disfuncționale sau chiar „perverse”, care pot deturna „sensul” și „logica” proiectului reformei. Mai mult, chiar dacă guvernul a încercat, destul de timid, introducerea unor reforme, marea masă a populației era încă tributară unui **etos populist și colectivist**, moștenire a vechiului regim, și dominată de idei anticapitaliste, dorind o societate mai „umană”, binefăcătoare, dar fără competență, muncă și merite. Există un orizont de așteptare pentru o viață mai bună a oamenilor, însă fără sacrificiile sau privațiunile deja trăite în timpul vechiului regim.

Pentru acest motiv, anul 1990, caracterizat în mod sugestiv ca fiind „anul nemuncii”, a fost practic pierdut de România, instaurându-se indisciplina muncii, scăderea producției și a productivității, în paralel cu multiplicarea protestelor și revendicărilor de tot felul. Deși guvernul Roman a avut cel mai mic număr de miniștri din istoria

1 Fără să încercăm să ne facem un „titlu de glorie” nemeritat, semnalăm că problema corupției a făcut obiectul unei anchete la nivel național, derulată de Institutul de Sociologie al Academiei Române și a unei cărți publicate ulterior (Corupția și crima organizată în România, 1994, autori Dan Banciu și Sorin M. Rădulescu), care a trecut practic neobservată de decidenții politici.

postdecembristă (21) și concentra cea mai densă competență profesională și intelectuală (dintre miniștrii aceștia opt fiind șefi de promoție la facultate), credem că acest lucru a fost doar **condiția necesară**, dar nu și **suficientă**, capabilă să asigure reușita guvernării. O dovedesc din plin cele evocate de autorul memoriilor, confruntat cu numeroase forme de manipulari, persuasiuni, intoxicații și dezinformări de tot felul, ca și cu manifestații de ură, incitări la violență și anarhie, care au culminat cu „dezordinile” provocate de mineri în zilele de 24-27 septembrie 1991, ce au dus la căderea guvernului Roman. Indiferent de opiniile multora, pot spune că debarcarea guvernului Roman, prin aducerea minerilor la București, a adus mari prejudicii politice și economice țării noastre și, mai ales, prestigiului ei extern, întârziind mult reforma și tranziția. În acest sens, redau o întâmplare personală, trăită după noiembrie 1991, când am participat (împreună cu colegul Sorin M. Rădulescu) la un simpozion de sociologie juridică, organizat la Atena, sub egida Asociației Internaționale de Sociologie. Seara, fiind invitați la o cină festivă de către V. Ferrari, președintele Comitetului pentru sociologia dreptului, acesta ne-a interpellat, în particular, întrebându-ne cum de se poate ca într-o țară civilizată, democratică și liberă, forțe paramilitare (minerii) să poată acționa nestăruite pe străzi și să amenințe oameni, iar forțele de ordine să fie așa de timorate și lipsite de replică. Am încercat să aducem în discuție faptul că România este abia la începutul democrației, că mai trebuie să treacă ani până să „învățăm” ce este democrația, bla-bla, bla-bla... Argumentele mele au părut neconvingătoare, însă am avut inspirația să propun gazdelor să cântăm ceva și, atunci, spre surprinderea mea, tot grupul a început să fredoneze „Bandiera rossa”, fapt ce a detensionat atmosfera. Sunt convins că și astăzi mai suntem încă tributari unor prejudecăți (le-aș spune, „balcanice”), conform cărora cei din afară sunt dezinformați, că nu știu realitatea de la noi, nu o cunosc decât indirect etc., ceea ce este, în

bună măsură, neadevărat și, mai ales, păgubos.

Mineriada dărâmării prin forță (și manipulare) a guvernului Roman ne conduce la concluzia că acesta a fost un „guvern de sacrificiu”, după cum constată și autorul memoriilor. „Se va pomeni, poate, în istorie, că am fost un guvern de sacrificiu. Eu aș vrea să se spună treaba aceasta, pentru că este adevărat. Dar nu în sensul că ne-am sacrificat fără efecte. Doresc să se spună că acest guvern s-a sacrificat și a reușit, întrucâtva, să scoată țara din necaz.” (p. 251).

Personal, cred că guvernul Roman poate fi denumit ca fiind „un guvern prea îndepărtat”, care și-a propus planuri și țeluri prea înalte și dificil de realizat, în raport cu „așteptările” majorității oamenilor, fiind lipsit de resursele logistice și umane necesare derulării și realizării proiectului de reformă. Insuccesul poate fi comparat cu cel al trupelor aliate (în septembrie 1944), care și-au propus cucerirea unor poduri „prea îndepărtate” în Olanda, în timpul operațiunii „Market Garden”. Ca și în cazul acelei operațiuni, care a debutat inițial cu succes, dar a eșuat în final, guvernarea Roman nu a avut **logistica** necesară realizării proiectelor și reformei și, mai ales, susținere, nici din partea spectrului politic majoritar, rezultat după alegerile din mai 1990, și nici din partea unor segmente de populație debutată, dezamăgită și resemnă.

Prin modul în care a fost concepută, această carte de memorii încearcă să răspundă interesului publicului mai larg, care și astăzi, ca și atunci, își pune o serie de întrebări de genul: „Ce s-a întâmplat cu adevărat la revoluție? Cine a tras în noi, după 22? Cine au fost cu adevărat teroriștii? Cine a chemat minerii la București?” și, mai ales, „Cine se face vinovat de tot ce s-a întâmplat atunci?”.

Evident că, pentru autor ar fi fost extrem de dificil să ofere un răspuns acestor întrebări, care să fie pe placul tuturor, motiv pentru care nu apelează la judecăți de valoare, ci doar de **constatare**, prezentând evenimentele și faptele așa cum le-a perceput prin propria

sa conștiință morală. Și chiar dacă aceste răspunsuri par pentru unii ca fiind subiective, ele nu pot fi însă nicidecum bătute de alterări sau deformări intenționate, în mod voit.

Este o carte scrisă cu patos și pasiune despre ceea ce și astăzi unii se feresc să o numească „revoluția română”, care urmărește desfășurarea progresivă a unor evenimente memorabile pentru mulți dintre noi, trăite, vizionate sau auzite alături de autorul memoriilor, însă cu o intensitate diferită. Autorul și-a ales ca motto al acestei cărți o cugtare rostită de Constantin Bacalbașa: „Înțelepciunea vieții constă esențialmente în încrederea în viitor”, ceea ce este perfect adevărat pentru mulți semeni. Însă, pentru destinul autorului și, mai ales, pentru ce s-a petrecut atunci și ulterior în societatea românească, credem că cititorul este liber să opteze între cele afirmate de personajul principal din piesa lui Georg Buchner, „Moartea lui Danton”: „Revoluția, ca și Saturn, își înghite proprii copii” sau cele spuse de istoricul englez Thomas Carlyle: „Toate revoluțiile sunt concepute de idealisti, implementate de fanatici, iar roadele lor sunt furate de ticăloși.”

P.S. Memoriile includ, în final, scrisoarea adresată premierului Petre Roman de către Nicholas Georgescu –Roegen, în aprilie 1990, unde marele economist român, care a trăit în exil, își exprimă gratitudinea față de gestul curajos a lui Valter Roman, de a-i fi publicat în 1979, la Editura Politică, în colecția „Idei contemporane” lucrarea sa *The Entropy Law and the Economic Process*, în ciuda opoziției cenzurii de atunci. Scrisoarea face și o analiză istorică pertinentă și plină de învățăminte privind situația României de la începutul anilor 90, caracterizată de instabilitate și nesiguranță și cea pe care a trăit-o societatea românească în scurta perioadă de democrație interbelică. Semnatarul scrisorii este convins că, fără o acțiune concertată a factorilor politici, sprijinită de eforturile populației, schimbarea României va fi dificilă și îndelungată: „Însă ce consider eu foarte important este să nu se creadă că acum, cu Ceaușescu în pământ, trebuie să curgă lapte și miere fără nici o strădanie. Redresarea va cere și o mai fierbinte strădanie. Să vă ajute Dumnezeu pe dumneavoastră care luptați pentru o redresare, să convingeți pe toți din România și aceștea să vă înțeleagă și să vă urmeze în strădania fără de care nu se poate face redresarea”.

Dan Banciu

[University of Bucharest]